

Helena Jaklitsch

Pozabljeni sosed

Ključne besede: Kočevarji, kočevski Nemci, izselitev, spomin, zgodovina, manjšine

DOI: 10.4312/ars.13.1.78-96

Uvod

Spomin je bistvenega pomena za prihodnost, kar jasno nakazuje geslo, ki je bilo leta 2018 izbrano za evropsko leto kulturne dediščine: »Naša dediščina; kjer preteklost sreča prihodnost«. Rdeča nit ni bila izbrana naključno, temveč prihaja v času, ko vprašanja kdo smo, od kod prihajamo in kam hočemo priti vztrajno čakajo naših odgovorov. Nobeno od njih ni novo, saj mora nanje odgovoriti vsaka generacija, če se želi umestiti v prostor in čas, v katerem živi. Toda pri iskanju odgovorov spomin ne pomeni samo ohranjanja in spominjanja preteklosti, kar je med drugim pomembno za oblikovanje kolektivne identitete, temveč, kot pravi Fakin Bajec, pomaga preteklost obogatiti in uporabiti za potrebe sedanjosti. Ob tem pa spomin ne ohranja samo prejšnjih izkušenj, temveč nam jih pomaga tudi razumeti. Spomini niso samo določene refleksije preteklosti, temveč »izbirne, selektivne rekonstrukcije, osnovane na poznejših dejanjih in percepcijah ter vedno spreminjajočih se kodih, s katerimi načrtujemo, simboliziramo in klasificiramo svet okoli nas« (Fakin Bajec, 2011, 100). Po mnenju Kaje Širok ima spominjanje individualne in kolektivne lastnosti, pri čemer sta oba tipa spomina v tesnem medsebojnem odnosu. »Spomina vzajemno vplivata eden na drugega, se sooblikujeta in izgrajujeta« (Širok, 2012, 24). Čeprav so posamezniki tisti, ki se spominjajo, je ta proces vendarle družbena tvorba, ki jo oblikujejo dejavniki kolektivnega spominjanja, kot so jezik, rituali in spominske prakse (Misztal, 2003, 5). Spomin pomaga oblikovati tako posameznikovo identiteto kot identiteto določene skupnosti.

Zdi se torej, da je iskanje odgovorov na ta vprašanja v današnjem času še težja naloga, kot so jo imele generacije pred nami. Še intenzivneje in bolj neposredno se srečujemo z različnimi svetovi, kulturami in verovanji; ne le zaradi svetovnega spleta, ki ves svet krči na velikost računalnika, pametnega telefona ali tablice, temveč tudi zaradi intenzivnejših migracijskih procesov. Mnogi tako spreminjajo svoje prebivališče. Vzroki so različni, najpogosteje izhajajo iz teorije o dejavnikih odbijanja

in privlačevanja: ekonomska stagnacija, padec standarda, zmanjševanje nacionalnih virov, politično preganjanje, naravne katastrofe, različne oblike diskriminacije, pa tudi boljša zaposlitev, izobraževanje ipd. (Klinar, v: Lukšič Hacin, 2010, 10). Evropa, ki se je v zadnjem stoletju soočila z dvema svetovnima vojnama in tremi totalitarizmi, ki so vsak na svoj način zaznamovali evropskega človeka, si je nekje na poti nehala postavljati zgoraj navedena vprašanja. Ozira se k priseljencem in ne ve, kako bi se odzvala nanje. Tako so pogosto predstavljeni kot družbeni sovražniki ter migracijska grožnja (Učakar, 2017, 34). V umanjkanju ali zanikanju lastne identitete in njenih temeljev se Evropa čuti ogrožena in šibka. Namesto da bi se ozrla v svojo pestro zgodovino in si priklicala v zavest izjemno bogastvo, ki si ga je v teh stoletjih nabrala, izraženo v občudovanja vrednih dosežkih na področju kulture, umetnosti, znanosti in človekovih pravic ter v tragičnih in krvavih izkušnjah, ta spomin vse prepogosto zanika in zatajuje.

Pozaba v slovenskem prostoru

Tudi v slovenskem prostoru se (je) dogaja(la) izguba spomina oziroma pozaba. Razlogi za molk in izbris so bili različni, vsem pa je skupno, da so nas prikrajšali za zavedanje o lastni preteklosti, polni izjemnih, pa tudi težkih usod in dogajanj. Ob tem ko bežimo pred spominom, se premalo zavedamo, da nas ta ne ogroža, temveč nam pomaga razumeti našo sedanjost in nas uči za prihodnost; v nas zmanjšuje strah pred neznanim ter nas obenem dela bolj dojemljive za svet okoli nas.

Ena izmed takih pozab, ki smo jo (skoraj) doživeli, je bila prva svetovna vojna, ki je bila šele sredi 90. let prejšnjega stoletja z odprtjem stalne razstave Slovenci v 20. stoletju predstavljena kot enakovreden del slovenske zgodovine (Štepec, v: Žajdela, 2018, 8). Druga taka »izguba spomina« se je zgodila po drugi svetovni vojni, ko so kraška brezna in tankovski jarki vase sprejeli tisoče žrtev povojne bratomorne morije, številni posamezniki pa so bili na javnih montiranih političnih procesih obsojeni na smrt ali dolgoletne zaporne kazni. Ko se je ob prehodu v nov družbeni red začelo govoriti o povojnih pobojih in preganjanjih, so se mnogi čudili, kako to, da se o tem ni nič vedelo. Jančar je odgovor za to nevednost našel v »zastrašenosti do kosti« tistih, ki so vedeli in so zaradi tega strahu molčali (Jančar, 1998, 18). Molk o njihovi usodi nas danes, po toliko desetletjih, še vedno razdvaja ter dela dojemljive za vsakršno (politično) manipulacijo.

Toda na naših tleh se je med vojno in po njej pisala še ena tragična usoda; usoda skupnosti, ki je šest stoletij v sožitju sobivala s Slovenci, nato pa je bila iz narodnega spomina skorajda popolnoma izbrisana. Njena zgodba se je tragično končala med drugo svetovno vojno, ko so se njeni pripadniki odločili zapustiti svoja ognjišča, ki so toliko rodovom pomenila dom. V mrzlih zimskih dneh zadnjih tednov leta 1941 in

v začetku 1942 je Slovenija izgubila 11.509 ljudi oziroma 2.833 družin, ki so s svojim posebnim jezikom, navadami in šegami žlahtnili naš skupni prostor in kulturo. Toliko Kočevarjev se je namreč odločilo za preselitev (Ferenc, 2005, 137). Toda kljub temu, da so toliko stoletij živeli skupaj s Slovenci, »ne samo drug ob drugem, temveč drug z drugim« (Ferenc, 2005, 10), v našem kolektivnem spominu nimajo mesta, zaradi česar smo osiromašeni za pomembno lekcijo, ki nam jo njihova tragična usoda daje. Razloga za to umanjkanje ne gre iskati le v prostovoljno-prisilnem skupnem odhodu skoraj celotne skupnosti, temveč tudi v tem, da je povojna oblast velik del območja nekdanje domovine Kočevarjev zaprla,¹ v njem uničila vse, kar je spominjalo na nekdanje prebivalce, slovenske sosede, ki so Kočevarje poznali in z njimi živeli, razselila na različne konce Slovenije, tu pa naselila ljudi, ki so jim bili pokrajina in njeni nekdanji prebivalci popolnoma tuji (Ferenc, 2005).

Zdi se, da je z izbrisom spomina na kočevarsko skupnost povojni javni prostor želel doseči tudi kolektivno pozabo na (zaprt) prostor, ki je bil po vojni priča popolnemu razčlovečenju. Soodgovornost za izgubo spomina na to skupnost, če lahko tako zapišemo, je povezana tudi s skupnostjo samo. Ob odhodu s svojih domačij so Kočevarji naivno verjeli obljubam o deželi, kjer se bosta cedila mleko in med. Ta dežela, nemški rajh, se je ob koncu vojne morala podpisati pod milijone pomorjenih, izbranih v celicah smrti. Zdi se, da je bila s tem bremenom zaznamovana tudi odločitev Kočevarjev, zaradi katere so v sebi, kot posamezniki in kot skupnost, nosili občutek nezavedne kolektivne soodgovornosti za konec svoje šeststoletne zgodovine, čeprav so bile razmere tiste, ki so jih prisilile v tako usodno odločitev (Jaklitsch, 2018). Poleg tega je bilo Kočevarje, ki so ostali v domovini, po vojni strah javno izkazovati kočevarsko poreklo; tudi zato, ker so bili pogosto, predvsem pa po krivici, označeni kot nacisti (Moric, 2016, 165).

Kočevarji so se za odhod odločili zaradi zatiranja, ki so ga doživljali med obema vojnama, pa tudi zaradi fascinacije nad močjo in preporodom, ki ga je doživljala dežela, iz obronkov katere so pred stoletji prišli. V ideji velike Nemčije, kjer bodo zopet postali »nekdo«, so videli upanje za boljše prihodnost. V ključnem zgodovinskem trenutku so bili pripravljani zaupati (pre)mladim voditeljem, ki so s svojo zagnanostjo in prepričljivostjo navduševali, vendar se ob tem upravičeno sprašujemo, ali so se v svoji zaslepljenosti sploh zavedali, kakšne daljnosežne posledice bo za to skupnost imela njihova odločitev o preselitvi.

---

1 Gre za zaprto območje Kočevska Reka, ki je obsegalo okoli 200 km² nekdanjega kočevskega otoka. Območje je oblast zaprla leta 1949, pred tem pa izselila tamkajšnje prebivalce, ki o izselitvi predhodno niso bili obveščeni. Na območju so porušili in odstranili vse še obstoječe cerkve, kapele, kapelice in skoraj vsa znamenja, z zemljo pa so zravnali pokopališča ali z njih odstranili nagrobnike in zgradili republiške zaščitne objekte. Območje je ostalo zaprto vse do leta 1990 (Ferenc, 2005, 549–552, 605).

Njihova zgodba je pomembna tudi za nas in za razumevanje nas samih. Ob njej namreč spoznavamo, kdo smo in kakšne so lahko posledice naših odločitev, če se odpovemo lastni (skupni) preteklosti, tradiciji in kulturi. Za Kočevarje je bilo to usodno, saj jih danes kot pripadnikov homogene skupnosti pravzaprav ni več. Po drugi svetovni vojni so se namreč izselili v različne države sveta, največ v Združene države Amerike, in čeprav ohranjajo nekatere kočevarske navade (kulturna dediščina),² se večina vendarle identificira z državami, v katerih živijo (Moric, 2016, 203), medtem ko je kočevarska identiteta dediščina, ki so jo (stari) starši prinesli s seboj, mlajša generacija pa se k njej vrača predvsem v kontekstu globalnega trenda individualizacije (Valentinčič, 2016, 153).

Kaj je prav – Kočevar ali kočevski Nemec?

V slovenskem zgodovinopisju, pa tudi sicer v slovenskem prostoru se je v zadnjih 30 letih za Kočevarje uveljavil izraz kočevski Nemci, čeprav pri njegovi rabi ni dosledna ne strokovna ne laična javnost. Da se je ta izraz bolj ali manj dokončno usidral šele po letu 1991, lahko sklepamo tudi na podlagi *Enciklopedije Slovenije*. V njej je bil leta 1991 izraz »Kočevarji« uporabljn kot osnovno geslo, izraz »kočevski Nemci« pa je naveden na drugem mestu in se v besedilu ne ponavlja (Šumrada, Ferenc, 1991, 179–181). Kako bi bilo pravzaprav pravilno poimenovati skupnost, ki je toliko stoletij strnjeno živela na Kočevskem? O tem je v svoji disertaciji določen premislek opravila Anja Moric, čeprav je bilo težišče njene raziskave predvsem identiteta Kočevarjev danes. V disertaciji navaja, da so se Kočevarji v različnih obdobjih različno (samo) opredeljevali, pri čemer naj bi poimenovanje »kočevski Nemci izhajalo iz časa porajajočega se nacionalizma in so ga uvedli Kočevarji oz. njihovi voditelji sami, da bi poudarili nemško poreklo Kočevarjev naproti Slovencem« (Moric, 2016, 203). O tem, ali trditev drži, bi bilo zanimivo opraviti poglobljeno analizo, saj je do vzpona nacionalsocializma prišlo predvsem v 30. letih 20. stoletja, medtem ko najdemo posamezno rabo izraza »kočevski Nemci« tudi pred tem (Prim. *Ilustracija*, 1930, 300). Kateri izraz bi bil torej točnejši? Upoštevati izraz, ki je bil bolj ali manj v veljavi več stoletij (prim. Valvasor, 1689; Schröer, 1870; Tscinkel, 1973), ali izraz, ki se je začel (delno) uporabljati zaradi spremenjenih političnih razmer po letu 1918? Najprej je treba povedati, da Kočevarji, ko so govorili o sebi, praviloma niso uporabljali besede kočevski Nemci, temveč Gottscheer – Kočevar(ji),³ to poimenovanje pa praviloma

2 Kočevarščina kot pogovorni jezik izginja, ohranjajo se pesmi, plesi, »tradicionalna« hrana in kočevarska noša.

3 Kot že omenjeno, tega izraza ni mogoče zaslediti v virih, ki so nastali pred prvo svetovno vojno, prav tako je v (večini) knjig, ki so jih izdali Kočevarji po letu 1945, uporabljen izraz »Kočevar«. Prim. Cuzzo, Skender, 2004; Petschauer, 1984; 650 Jahre Gottschee, 1980. Izraz »kočevski Nemec« pa najdemo pri avtorjih, ki niso Kočevarji, na primer pri Hansu Hermannu Frensingu, Nemcu, ki se

uporabljajo tudi danes. V času med obema vojnama so ustanovili različna društva, kjer so praviloma uporabili izraz »kočevarski«: Gottscheer Gesangverein, Gottscheer Sportverein, Gottscheer Leseverein, Gottscheer Lehrerverein, Verband der Gottscheer Feuerwehren. V začetku 20. stoletja so Kočevarji začeli izdajati različne tiskovine, med drugim časopisa *Gottscheer Nachrichten* in *Gottscheer Bote*, slednji je izhajal med letoma 1904 in 1919, njegovo vlogo pa sta zatem prevzela *Gottscheer Zeitung* (izhajal do 1941; nato pa spet leta 1955 v Celovcu, kjer neprekinjeno izhaja do danes) ter *Gottscheer Kalender* (izhajal do leta 1941). Res je, da je leta 1925 *Gottscheer Zeitung* dobil podnaslov »Organ der Gottscheer Deutschen«, vendar ta podnaslov odseva predvsem kulturno-politične razmere v takratni Jugoslaviji oziroma Evropi. Gre za dodatek v času, ko so se zaradi spremenjenih razmer začeli nosilci politične oblasti med Kočevarji bolj povezovati z nemško govorečimi skupinami v novi domovini, udeleževati v političnem oziroma strankarskem življenju ter poudarjati »nemškost« svoje skupnosti, z namenom opozarjanja tudi na svoje (manjšinske) pravice in njihovo kršenje. Kljub temu podnaslovu pa so v časopisu še naprej uporabljali izraz »Gottscheer/Gotscheerinnen«. Da se pri preprostih ljudeh poimenovanje ni spremenilo, je mogoče sklepati iz ohranjenih poročil in fotografij, nastalih ob praznovanjih, ki so po vsej Kočevski potekala leta 1930, ko so praznovali šeststo let svojega prihoda. Takrat je med drugim izšel zbornik *Jubiläums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahresfeier: aus Anlaß des 600-jährigen Bestandes des Gottscheer Landes*. Tudi novembra 1941, ko je v Sevnico prišel prvi transport izseljenih Kočevarjev, jih je tam pričakal transparent z napisom »Gottscheer, die Heimat grüsse Euch« (Ferenc, 2005, 147) in ne »Gottscheer Deutschen, die Heimat grüsse Euch«. Nič presenetljivega torej, da je izraz kočevski Nemci Kočevarjem po svetu pravzaprav tuj,⁴ saj so s seboj odnesli (samo)poimenovanje, kot so ga imeli v domovini; bližji je morda tistim, ki so ostali v Sloveniji, vendar predvsem kot posledica rabe te besedne zveze v slovenskem okolju. Tako imajo na primer v Celovcu vsako leto Gottscheer Kulturwoche ali Gottscheer Volksfest picnic v New Yorku. Tudi iz imen kočevarskih društev, ki delujejo na različnih koncih sveta, je praviloma razvidna raba besede Kočevar: Gottscheer Relief Association (ZDA), Gottscheer Heritage and Genealogy Association (ZDA), Gottscheer Landsmannschaft Graz (Avstrija), Gottscheer Landsmannschaft Klagenfurt (Avstrija), Gottscheer Relief Association

---

je s Kočevarji začel ukvarjati sredi 60. let 20. stoletja in je leta 1970 izdal knjigo *Die Umsiedlung der Gottscheer Deutschland*.

- 4 V prispevku razmišljamo zgolj o poimenovanju Kočevarjev kot skupnosti in ne o njihovi identifikaciji kot taki. O njej bi lahko razmišljali v posebnem prispevku, tudi o tem, da se Kočevarji, predvsem v ZDA, med drugim identificirajo z Nemčijo ali Avstrijo (Thomson, 2010) oziroma ti državi navajajo kot državi svojega izvora. Zanimivo bi bilo razmišljati o tem, kje iskati razloge za tako identifikacijo. V takem prispevku bi bila na mestu tudi osvetlitev večjega zavedanja (nemške) nacionalne pripadnosti, ki se je začela močneje izražati v 19. stoletju med vsemi narodi in drugimi etničnimi skupinami.

(Kanada), Društvo Kočevarjev staroselcev (Slovenija), Zveza kočevarskih organizacij (Slovenija). Nekatera društva oziroma združenja sicer uporabljajo tudi izraz »kočevski Nemci«, vendar gre predvsem za izjeme, na primer Deutsch Gottscheer Gesangverein (New York).

Že Janez Vajkard Valvasor je v svoji *Slavi vojvodine Kranjske (Die Ehre dess Hertzogthums Crain)* tam živeče prebivalstvo poimenoval Gottscheer (Valvasor, 1689, 300). Nekoliko presenetljivo je, da je bil v prevodu, ki je v skrajšani obliki izšel leta 1977 pri Mladinski knjigi, uporabljen izraz Kočevci in ne Kočevarji (Valvasor, 1977). Morda se je prevajalec naslonil na *Kočevski zbornik* iz leta 1939, kjer najdemo ta izraz, pa tudi v nekaterih zgodnejših delih, ali pa je morda želel »pomagati« pri uveljavitvi besede Kočevci, s katero so po vojni poimenovali prebivalce Kočevske (pri tem pa je zanemaril dejstvo, da je pri opisovanju »Kočevcev« Valvasor mislil izključno na skupnost, ki se je tja naselila v 14. stoletju, in ne na morebitne slovenske prebivalce Kočevske).

Tudi v delih, ki so nastajala v 19. ali v začetku 20. stoletja ter se nanašajo na Kočevarje, so avtorji uporabljali izraz Gottscheer/Kočevar (Elze, 1861; Schröer, 1870; Obergföll, 1882; Tschinkel, 1908). O Kočevarjih govorijo v slovenskem časopisu *Slovenska čebela*, ki je začel izhajati leta 1873 (*Slovenska čebela*, 1876, 30–31). Izraz Kočevarji najdemo tudi v objavljenih dnevniških zapisih duhovnika dr. Evgena Lampeta, enega najvidnejših slovenskih politikov ob prehodu v 20. stoletje (Ambrožič, 2007, 129). V svojih zapisih sicer uporabi tudi izraz »nemški Kočevci«, vendar je iz sobesedila razvidno, da je želel predvsem poudariti, da na Kočevskem živijo tudi Slovenci (Ambrožič, 2007, 76). Škof Anton Bonaventura Jeglič je v dnevniku, ki ga je pisal v letih 1899–1930, ob beleženju dogodkov, povezanih s Kočevsko in njenimi prebivalci, uporabljal različna poimenovanja, vendar je treba tudi tu upoštevati sobesedilo. Tako včasih loči nemške in slovenske družine (*Jegličev dnevnik*, 2015, 45); ko je do oblikovanja političnih strank in političnega delovanja prihajalo tudi med Kočevarji, najdemo rabo zapisa »Nemec« (*Jegličev dnevnik*, 2015, 458, 961). Toda ne glede na te izjeme, ko govori o ljudeh, vedno uporablja izraz Kočevarji (*Jegličev dnevnik*, 2015, 116, 171, 490, 753), kar so pri imenskem kazalu upoštevali tudi uredniki njegovega dnevnika (*Jegličev dnevnik*, 2015, 1122).

Izraz kočevski Nemci se začne v slovenskih virih pogosteje pojavljati šele v 30. letih 20. stoletja, ko so bili odnosi med Kočevarji in Slovenci zaradi spremenjenih političnih razmer že načeti, čeprav tudi takrat ni mogoče zaslediti dosledne rabe tega izraza oziroma je v »manjšini«. Pojavil se je v času, ko je zaradi političnih in narodnostnih zaostrovanj prihajalo do jasnejšega razlikovanja pripadnosti dvema različnima izvoroma, nemškemu ali slovanskemu. Pojem »nemško« je bil zaradi

agresivne germanizacije v zadnjih desetletjih obstoja skupne monarhije negativno obarvan, med Slovenci pa je bila prisotna tudi zavest o nemškem preganjanju koroških Slovencev po prvi svetovni vojni. Tako so leta 1930 v reviji *Ilustracija* na kratko poročali o 600-letnici »nemškega Kočevja v Sloveniji« ter med drugim zapisali:

Danes, ob 600 letnici, so kočevski Nemci manjšina v jugoslovanski državi in štiti jih sama naša strpnost, ki jim po nenapisanih pravilih naše srčne kulture dovoljuje šolsko vzgojo v nemškem jeziku, jim ne zabranjuje šeg in običajev in nemških napisov ob slovenskem državnem jeziku. Želimo, da bi se slovenskim manjšinam na tujih tleh godilo prav tako in da ne bi vzdihovale v robstvu prekanjene nemške narodne prenapetosti (*Ilustracija*, 1930, 300).

Tudi časopis *Ponedeljek*, ki je prav tako poročal o šeststoti obletnici obstoja kočevskega jezikovnega in kulturnega otoka, je uporabil izraz kočevski Nemci, čeprav pri tem ni bil dosleden, saj je v prispevku uporabil tudi besedi Kočevarji in Kočevci (*Ponedeljek*, 4. avgust 1930, 3).

Da pred drugo svetovno vojno ni bilo enotne prakse pri poimenovanju Kočevarjev, razodeva tudi že omenjeni *Kočevski zbornik s podnaslovom Razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, ki je izšel leta 1939 v Ljubljani in je »še vedno dober pripomoček za poznavanje problematike kočevskih Nemcev v času do druge svetovne vojne« (Cvirn, 2002, 80). V njem različni avtorji uporabljajo različna poimenovanja za ljudi, ki so toliko stoletij strnjeno živeli na območju Kočevske. Tako na primer Ivan Koštial in France Marolt govorita o Kočevcih (Koštial, 1939; Marolt, 1939), isti izraz, kot smo opozorili že zgoraj, pa je kasneje uporabljen v prevodu *Slave vojvodine Kranjske* iz leta 1977 (Valvasor, 1977, 126). Ivan Simonič, ki ima v zborniku dva zelo obsežna prispevka, uporablja besedo Kočevar, medtem ko Šantel v sicer zelo kratkem razmišljanju meša vse tri oblike: Kočevarji, Kočevci in kočevski Nemci (Simonič, 1939; Šantel, 1939). To ne preseneča, saj še danes ni sprejeta enotna oblika poimenovanja te skupnosti. Zelo zanimiv je prispevek Jožeta Rusa. Avtor namreč večinoma uporablja izraz Kočevarji, v nekaterih delih pa tudi kočevski Nemci ali celo Nemci. Iz teksta ni razvidno, po katerem ključu je izbiral, čeprav se na prvi pogled zdi, da je izraz kočevski Nemec našel prostor predvsem tam, kjer je želel bolj poudariti razlikovanje med njimi in večinskim, slovenskim prebivalstvom ali tam, kjer je izražal nekoliko bolj negativen odnos do Kočevarjev (Rus, 1939). Ne glede na navedeno pa večina Slovencev, ki je sobivala s Kočevarji, v tem obdobju zanje še vedno uporablja isti izraz kot Kočevarji sami (Jaklitsch, 2018).

Izraz kočevski Nemci se je tako pravzaprav uveljavil šele po drugi svetovni vojni oziroma, če smo še bolj natančni, po letu 1991, ko se je začelo o nekdanjih prebivalcih Kočevske v javnosti ponovno govoriti. Po drugi svetovni vojni, kot že omenjeno, so

večji del nekdanjega kočevskega otoka povojne oblasti zaprle ter nekdanje kočevarske vasi, cerkve, kapelice in hiše porušile ali prepustile propadanju. Zravnana so bila tudi nekatera pokopališča, tako da za nekdanjimi prebivalci ni ostalo prav veliko sledi (Ferenc, 1993, 91). Slovensko zgodovinopisje se dolgo načrtno ni ukvarjalo s problematiko nemštva, »razen pri opisovanju nacifikacije nemške manjšine in njene vloge v okupacijskem sistemu« (Cvirn, 1998, 80). Po osamosvojitvi Slovenije ter vzpostavitvi demokratičnega sistema je postala zgodovina Kočevarjev zopet zanimiva, o njej pa se je začelo ponovno pisati ter jo znova odkrivati. Pri tem so zgodovinarji, ki so o tem največ pisali (Mitja Ferenc, Tone Ferenc, Dušan Nečak, Janez Cvirn), bolj ali manj dosledno uporabljali izraz kočevski Nemci, čeprav spet pri drugih najdemo rabo Kočevarji (Balkovec, 1995; Trdan, 1995; Južnič, 1995).

Ni povsem jasno, kdaj in zakaj je bila (očitno) sprejeta odločitev, da se za skupnost, ki je toliko stoletij živela na tem prostoru, uporabi izraz kočevski Nemci, še posebej če upoštevamo negativni predznak, ki ga skupnost s takim poimenovanjem dobiva oziroma ohranja. Zdi se, da lahko razlago za uveljavitev tega poimenovanja iščemo v razlikovanju med prebivalci Kočevske do druge svetovne vojne, ki so bili večinoma nemškega porekla oziroma potomci tistih, ki so te kraje naselili v 14. stoletju, in Slovenci, ki so prebivali predvsem na obrobju kočevskega otoka, oziroma prebivalci, ki so bili po drugi svetovni vojni naseljeni na izpraznjeno območje ali pa so se tja v tem obdobju naselili sami. Tu bi veljalo opraviti premislek o tem, ali se za nekdanje prebivalce tega območja ohrani naziv Kočevarji, za sedanje prebivalce pa naziv »Kočevci, Kočevka«. V Jezikovni svetovalnici sta na vprašanje, kako se imenuje prebivalec Kočevja, strokovnjaka dr. Silvo Torkar in dr. Helena Dobrovoljc odgovorila, da je zaradi potrebe po ločevanju oznak, saj je stanovniško ime Kočevar postala obenem oznaka za kočevske Nemce, nastalo umetno stanovniško ime Kočevci, ki je tvorjeno v skladu s slovensko poimenovalno tradicijo. Dodala sta, da so mnenja glede tega v slovenski javnosti deljena; da je po eni strani razlikovanje, ki se je uveljavilo po drugi svetovni vojni, že precej uveljavljeno, da pa po navedbah lokalnih virov in strokovnjakov današnji prebivalci Kočevskega poimenovanja Kočevci oziroma Kočevka niso sprejeli. Opozorila sta tudi, da so izraz Kočevci oziroma Kočevka v javni rabi uporabljali že v 19. stoletju. Po njenem mnenju se današnja praksa nagiba v smeri, ki so jo nakazali povojni priročniki: Kočevarji so kočevski Nemci ter prebivalci Kočevja in Kočevskega, Kočevci pa samo prebivalci Kočevja in Kočevskega (Torkar, Dobrovoljc, 2018). Glede na to, da je bila večina prebivalcev do druge svetovne vojne na Kočevskem vendarle nemškega izvora⁵ in da se je zanj uveljavil izraz Kočevci, je razumljivo, da se je potreba po poimenovanju Slovencev v teh krajih v večji meri

5 Ljudsko štetje leta 1910 je pokazalo, da je 89 % ljudi na tem območju kot občevalni jezik navedlo nemščino (kočevščino) ter le 6,5 % slovenščino. V 98 vaseh ni bilo nobenega Slovenca (Ferenc, 2005, 51).

pojaviła šele po drugi svetovni vojni, ko so postali večinsko prebivalstvo. Glede na to bi bilo verjetno smiselno razmisliti o tem, da se ta delitev ohrani, saj gre vendarle za dve popolnoma različni skupnosti, ki za lažjo identifikacijo potrebujeata različni imeni. Ob tem velja izpostaviti, da gre za šeststoletno zgodovino skupnosti, ki je tu živela strnjeno in se je razlikovala od slovenskih sosedov.

Da ne gre za dokončno ali brezpogojno uveljavitev pojma kočevski Nemci, lahko sklepamo iz nedosledne rabe tega izraza med tistimi, ki so se z zgodovino Kočevjarjev največ ukvarjali, v zadnjem času pa lahko tudi sicer zaznamo nekoliko povečano rabo besede Kočevjarji, kar je lahko posledica večje samozavesti v Sloveniji še živečih Kočevjarjev ter njihovih potomcev, ki si prizadevajo za uveljavitev prvotnega poimenovanja svoje skupnosti, pa tudi postopnega odkrivanja dediščine Kočevjarjev s strani Slovencev. Če torej velja, da je treba stvari poimenovati s pravim imenom, bi morali ponovno premisliti o tem, ali raba pojma kočevski Nemci ne dela krivice skupnosti, ki je sama sebe imenovala drugače, drugače pa jo je skoraj šeststo let imenoval svet, v katerem je sobivala. Na to bi morali biti še posebej pozorni v današnjem času, ki je vendarle bolj občutljiv do manjšinskih skupnosti in njihovih pravic do lastne samobitnosti. Glede na navedeno je smiseln razmislek o ustreznem poimenovanju in razlikovanju med nemško in slovensko govorečimi prebivalci, ki so živeli oziroma živijo na območju nekdanjega kočevskega otoka.

Zgodovina Kočevjarjev

Kdo so bili torej Kočevjarji, o katerih je Valvasor zapisal, da »ne dajejo dobrih vojakov, ker so nekoliko boječi in je med njimi več krotkih ovčic ko deročih volkov. Pač pa postanejo tisti, ki študirajo, razumni in kaj učeni, tako da dadó marsikatero izvrstno osebnost in zelo učenega moža« (Valvasor, 1977, 126). Glede na to, da razmišljamo o spominu, si je smiselno na kratko predočiti njihovo zgodovino, saj še ni postala del naše zavesti in spomina. Naselitev Kočevske je povezana z Ortenburškimi grofi, ki so v 14. stoletju zaradi gospodarskih vzrokov s svojih posesti na zgornjem Koroškem in vzhodnem Tirolskem na ozemlje današnje Kočevske naselili koloniste, predvsem kmete. V tem času so Slovenci v teh krajih naseljevali le najbolj dostopne in za poljedelstvo najprimernejše kraje, kar nakazujejo tudi stara slovenska krajevna imena, ki so jih Kočevjarji po prihodu prevzeli. Tako je na primer iz Toplega vrha nastala kočevarska vas Untertapplewerch, iz Škrilja Skrill in iz (Kočevske) Reke Rieg (Košťal, 1939, 321). V naslednjih dveh stoletjih so priseljenci poselili območje, ki se razprostira od Goteniškega Sneznika na eni do Črmošnjiške doline in Bele krajine na drugi strani, na severu do dolenskih robov nad Krko in na jugu do Kolpe (Ferenc, 1993, 95). Kraški svet in neugodne klimatske razmere (dolge in mrzle zime) niso bile najboljša

popotnica za intenzivnejše poljedelstvo, zato so morali Kočevarji poiskati tudi druge možnosti za preživetje. Večina se jih je ob kmetovanju ukvarjala z živinorejo, domačo obrtjo (tkalstvo, usnjarstvo, krznarstvo, polharstvo idr.) in lesarstvom. Vse do 20. stoletja je bilo zanje pomembno krošnjarjenje (pravico do krošnjarjenja jim je že leta 1492 podelil cesar), ki je pospeševalo obrt in trgovino, toda predvsem v drugi polovici 19. stoletja in vse do prve svetovne vojne je prav to prineslo množično izseljevanje in opuščanje poljedelstva, s tem pa tudi nazadovanje gospodarstva (Ferenc, 2005, 38). Čeprav jih je Valvasor označil za miroljubne, so bili Kočevarji med pobudniki slovenskega kmečkega upora leta 1515, v uporu proti Francozom leta 1809 pa so se »pokazali tudi zelo uporne, iniciativne in odločne« (Simonič, 1939, 41).

V stoletjih po naselitvi se njihovo življenje ni veliko spreminjalo, čeprav so jih močno zaznamovali turški vpadi, izbruhi bolezni (nevarna je bila kolera) ter požari. Ne glede na revščino in mnoge nevšečnosti, ki so spremljale takratnega človeka, je število Kočevarjev naraščalo ter vrh doseglo sredi 19. stoletja, ko jih je bilo nekaj manj kot 23 tisoč (Ferenc, 2005, 49).⁶ Gospodarska kriza v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja, zaradi katere se je čez lužo s trebuhom za kruhom odpravilo več sto tisoč Slovencev, je Kočevsko prizadela še bolj kot druge slovenske kraje. Tisti, ki so se vrnili, so prinašali nova znanja in novo tehnologijo, zato ni presenetljivo, da je prva parna žaga na Kranjskem začela delovati leta 1844 v Kočevju, tej pa so se kasneje pridružile še številne industrijske žage. Leta 1896 je Kočevje, ki je bilo kulturno, upravno in cerkveno središče Kočevarjev, dobilo elektrarno, ki je bila zametek javnega električnega omrežja na Slovenskem. Bila je prva, ki je pridobivala električno energijo za javne potrebe. Leta 1893 je bila vzpostavljena železniška povezava med Ljubljano in Kočevjem. Toda vse te izboljšave niso zaustavile neusmiljenega nazadovanja teh krajev. Kmetije so začele propadati, marsikatera je bila popolnoma opuščena, prebivalstvo se je v nekaj desetletjih zmanjšalo za tretjino, tako da je Kočevska ob koncu prve svetovne vojne imela le še nekaj več kot 18 tisoč prebivalcev (Ferenc, Zupan, 2011, 35–36).

V času »narodnega prebujenja« v drugi polovici 19. stoletja, ki se je širilo po vsej Evropi, nanj pa so se odzvali tudi Slovenci, so začeli Kočevarji ustanavljati različna društva in izdajati časopise. Spodbujali so pevska društva, kjer so prepevali kočevske pesmi, odpirati so začeli šole, kjer se je kot knjižni jezik uveljavila nemščina, čeprav je pogovorni jezik ostajala kočevščina. Ustanovili so tudi politično stranko ter leta 1907 dobili svojega poslanca v kranjskem deželnem zboru, vendar so takratne volitve imele tudi negativen vpliv na Kočevarje, saj so se razdelili na dva tabora (Trdan, 1995, 38).

6 Točno število je težko določiti, saj ob popisih prebivalstva ljudi niso spraševali po narodnosti, temveč je bil merilo občevalni jezik. Velika so tudi odstopanja med podatki, ki jih je imela cerkvena uprava, in tistimi, ki jih je zbirala posvetna oblast. Vsekakor pa je mogoče iz popisa iz leta 1880 razbrati, da so Kočevarji živeli zelo strnjeno, saj kar v 102 vaseh od 175, v katerih so živeli Kočevarji, slovenščine nihče ni navedel kot občevalni jezik (Ferenc, 1993, 51).

Proces slovenizacije ter njen vpliv na preselitev Kočevarjev

Za razumevanje kolektivne odločitve Kočevarjev za selitev konec leta 1941 je med drugim pomembno poznavanje spremenjenih razmer, v katerih so se znašli po koncu prve svetovne vojne in v času vzpostavitve države SHS oziroma kasneje Kraljevine Jugoslavije. To je bil čas intenzivne in pospešene slovenizacije, ki je še posebno močno prizadela prebivalce Kočevske (Jeglič, 2015, 994). Slovenizacija seveda ni bila edini razlog za odločitev o preselitvi, je pa zagotovo prispevala k večji priljubljenosti nemške ideje ter oziranja Kočevarjev k nemškemu rajhu. Ti so namreč skoraj čez noč postali zatirana skupina, prikrajšana za marsikatero pravico, ki bi ji kot manjšini, tudi na podlagi državnih zavez, pripadala. Kraljevina SHS se je s posebno pogodbo o zaščiti narodnih manjšin, ki jo je podpisala maja 1920, zavezala, da bo na svojem ozemlju spoštovala pravice manjšin, vendar je bilo izvajanje določil te pogodbe v praksi vse do druge svetovne vojne skrajno pomanjkljivo (Cvirn, 1998, 116). Oblast je prepovedala delovanje kočevarskih (in nemških) društev, slovenski jezik je postal edini uradni jezik v slovenskem delu države, čeprav je večina prebivalcev Kočevske znala in govorila le kočevščino. Nenadoma na uradih niso mogli več urejati zadev v maternem jeziku. Še huje, mnogi, ki so bili zaposleni v javnih službah (uradniki, učitelji, sodniki, notarji), so čez noč izgubili službo (Cvirn, 1998, 127; Ferenc, 2005, 63). Tiste, ki so znali slovensko, so kasneje sicer ponovno zaposlili, vendar so službe ohranili le pod pogojem, da v uradnih prostorih niso spregovorili po kočevarsko, niti z rojaki ne. Še kako dobro se je Maria König kasneje spominjala izgube službe poštarice, ker je s sosedom Kočevarjem spregovorila nekaj besed v maternem jeziku. V odgovedi je pisalo, da je kršila dekret, ki javnim uslužbencem nalaga obvezno rabo slovenščine (König, osebno pričevanje, 2015). Kočevarje sta v tem obdobju močno prizadeli agrarna reforma in reorganizacija občin, s katero so statistično zmanjšali število Kočevarjev v posamezni občini. Kočevarske vasi so dobile slovenska imena, vedno glasnejše so bile zahteve po slovenizaciji osebnih imen. V časopisih so se začeli vrstiti pozivi k brezobzirnemu izčiščenju vsega, kar je imelo pridih nemškega (Cvirn, 1998, 127). Tudi v vseh cerkvah naj bi se uporabljal slovenski jezik, vendar se tega vsi duhovniki niso držali. Razumeli so stisko ljudi, ki jim je pred očmi izginjal znani svet. Župnik Zajc, ki je leta 1933 prišel v župnijo Črmošnjice, je vernike samo prvo nedeljo nagovoril v slovenščini, a je doživel tihi protest župljanov, ki so med pridigo zapustili cerkev. Naslednjo nedeljo je bila pridiga v vasi, kjer sta bili le dve slovenski družini, zopet v nemščini (Mausser, osebno pričevanje, 2010).

Vsi ti ukrepi oblasti Slovincem niso tuji, saj so pod italijansko okupacijo po prvi svetovni vojni imeli podobno izkušnjo tudi Primorci, prav tako Slovenci na Koroškem. S tem ko so iz kolektivnega spomina izbrisali prisotnost Kočevarjev, so

Slovenci pravzaprav ostali prikrajšani za spoznanje, da so v določenih okoliščinah tudi sami sposobni izključujočega ravnanja. Seveda je mogoče tako ravnanje nove oblasti razumeti v luči prizadevanja po odstranitvi raznarodovanja in germanizacije, ki so jo predvsem po letu 1848 začeli nad Slovenci izvajati Nemci, po razpadu Avstro-Ogrske pa so jo nadaljevali v odnosu do koroških Slovencev, toda umanjkanje spoznanja o lastnih mejah ostaja.

Konec neke identitete

Vsi ti pritiski so imeli negativen učinek tudi na Kočevarje, ki so se v lastnih domovih nenadoma počutili popolni tujci. V njih se je vedno bolj rojeval upor do nove države, za katero se je zdelo, da je zavrгла njihovo šeststoletno zgodovino in složno sobivanje dveh svetov, slovenskega in kočevskega. Tudi iz tega nerazumevanja in neupoštevanja stiske ljudi je med Kočevarji počasi rasla naklonjenost ideji o veliki Nemčiji, v kateri bi zopet dobili svoje mesto; posledično je bilo mogoče zaslediti vse bolj opazno nacifikacijo skupnosti, zlasti po letu 1933. Idejo o vključitvi kočevske skupnosti v nemški rajh so v domovino najprej prinesli tisti, ki so se vrnili iz Nemčije. Tam so namreč navdušeno opazovali ponoven razcvet gospodarstva. Videli so, kako je Nemčija zopet pridobivala na politični moči, kako so množice, polne upanja, pozdravljale novega voditelja. Učinek nemške propagande je bil še globlji ob vrnitvi domov, ob srečanju z revščino in izpraznjenostjo Kočevske. Nove ideje so navduševale predvsem mlado generacijo. Raznarodovalna politika, ki je zaznamovala skoraj celotno njihovo življenje, ter slabe možnosti v domači vasi sta bila pomembna dejavnika. Na Kočevskem je tako nacistično gibanje širila predvsem dijaška zveza Deutsche Studentenschaft, Aussenstelle für Südslawien; še posebej po letu 1935 so na Kočevsko prihajali številni uniformirani nacistični mladinci. Nacifikacija je še hitreje napredovala po priključitvi Avstrije k nemškemu rajhu, do pomladi 1941 pa so bili skoraj vsi Kočevarji vključeni v Kulturbund. Razlog, da so se tako množično opredelili za Kulturbund, je treba po mnenju Mitje Ferenc iskati predvsem v prizadevnosti njihovega vodstva, ki si je »na eni strani z zanimanjem za gospodarska vprašanja pridobilo velik vpliv med kočevskimi kmeti, na drugi strani pa je s propagando o veliki Nemčiji, nemški vzajemnosti, enotnosti in podobnih idejah ob nemških zmagah v Evropi krepilo čut povezanosti Nemcev na Kočevskem z milijoni drugih Nemcev« (Ferenc, 2005, 108–111). Tone Ferenc pa ugotavlja, da so bili »do neke mere tudi kočevski Nemci žrtve nacistične politike« (Ferenc, T., 2002, 173).

Vedno bolj so se uveljavljali mladi in energični voditelji, ki so pokazali veliko zanimanje za gospodarska vprašanja in ponovno oživitev gospodarsko močno oslabljene Kočevske, prevzeti ob srečanju s Hitlerjem in Himmlerjem, osrednjima

ikonama velikega rajha, pa so pristali tudi na preselitev njenih prebivalcev. Ko so se zavedli resnosti svojih dejanj, je bilo že prepozno. Odločitev o preselitvi Kočevarjev je bila dokončna, čakala jih je le še izvedba (Lampeter, 2001). Dejstvo je, da so bili glavni organizatorji preselitve zelo mladi: Wilhelm Lampeter je bil rojen leta 1916, Richard Lackner 1919, Martin Sturm 1911, Josef Schober 1902 in Johann Schemitsch 1898, medtem ko je starejša generacija v luči spremenjenih razmer (popolnoma) izgubila veljavo. Preselitvi ni bila naklonjena, vendar je bila ob mladih močeh, podprtih s strani najvišjih nacističnih oblasti, praktično nemočna.

Večina Kočevarjev, tudi v luči prej predstavljenih razlogov, je idejo o preselitvi sprva pozitivno sprejela. Toda bolj ko se je približeval mesec odhoda, bolj so dvomili v svojo odločitev ter so začeli selitvi nasprotovati. Organizatorjem ni ostalo drugega, kot da so začeli nanje pritiskati ter jim groziti s koncentracijskimi zapori ali preselitvijo na jug Italije in Sicilijo, dovolili pa so tudi uporabo sile (Ferenc, Zupan, 2011, 45). 14. novembra 1941 je tako z železniške postaje v Kočevju odpeljal prvi vlak, pri čemer potniki sploh niso vedeli, kam točno jih pelje. Šele tri dni po njegovem odhodu je *Gottscheer Zeitung* objavil kraj preselitve, in sicer ob Savi in Sotli na spodnjem Štajerskem.⁷ Zadnji, 135. vlak je odpeljal 22. januarja 1942. Preselilo se je 2.833 družin ali 11.509 oseb (Ferenc, 2005, 138; *Verzeichnis der Volks*, 1942), glavni razlogi za tako enotno odločitev pa so bili predvsem trije: močna propaganda, slovenizacija, želja po boljšem življenju in strah pred osamelostjo ali celo prisilno izselitvijo na jug Italije. Kočevarje so ob prihodu na naselitveno območje sprva naselili v zimska nastanišča in šele leta 1943 na slovenske kmetije. Na svojih domovih je ostalo okoli šeststo Kočevarjev (Ferenc, 2005, 269).

Še pred koncem vojne so se nekateri Kočevarji želeli vrniti na svoje domove, vendar jim oblast tega ni dovolila (Ferenc, 2005, 281).⁸ Nekateri so tako delili usodo po vojni pomorjenih Slovencev, drugi so končali v koncentracijskih taboriščih v Teharjah in Šterntalu (Mikola, 2008, 13), večina pa se je umaknila v taborišča v Avstriji (Stieber, 1997), od koder so po nekaj letih odšli po svetu – predvsem v Nemčijo in Ameriko –, nekateri pa so ostali v Avstriji.

Večina tistih Kočevarjev, ki je ostala v domovini, o svojem poreklu ni govorila, saj so bili, označeni kot Nemci, preveč ožigosani. Oblast je njihova imena in priimke brez njihove privolitve poslovenila, nekatere pa je še v 80. letih spremljala služba državne varnosti.⁹

7 Še pred preselitvijo Kočevarjev v Obsotelje in Posavje so Nemci od tam izselili Slovence. Tu velja omeniti, da so Nemci nameravali Slovence izgnati ne glede na to, ali bi se Kočevarji odločili za preselitev ali ne, organizatorji preselitve pa so zatrjevali, da bodo izgnani Slovenci dobili odškodnino za svoje imetje, kar pa se ni zgodilo (Ferenc, 2005, 126).

8 O izgonu vseh Kočevarjev s slovenske zemlje je oblastni komite KPS za Štajersko odločil že junija 1944 (Repe, 2002, 1939).

9 Gradivo hrani Arhiv RS, ARS III, AS 1931 Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2004, škatla 1105.

Pozabljeni sosed v procesu poprave krivic

V procesu denacionalizacije so Kočevarji, tudi zaradi neznanja oziroma nevednosti o svojem večstoletnem obstoju na naših tleh, doživljali nove krivice, nepoznavanje njihove zgodovine pa je ustvarjalo nerazumevanje razlogov za njihovo odločitev leta 1941. Republika Slovenija se je sklicevala na odlok predsedstva AVNOJ, ki je bil sprejet 21. 11. 1944, ter na druge predpise, ki so mu sledili. Tako je oblast Nemce, s tem pa tudi Kočevarje, razglasila za sovražnike države in ljudstva (Ferenc, 2005, 305), zaradi česar tudi v Republiki Sloveniji niso mogli uveljavljati pravice do državljanstva, ne glede na to, da so bili tu rojeni in da so tu živeli vse do konca druge svetovne vojne. Vrhovno sodišče RS je šlo pri svoji interpretaciji celo tako daleč, da je za vse osebe nemške narodnosti, ki so se izselile in živele v tujini, razglasilo obstoj pravne fikcije o njihovi nelojalnosti, čeprav večina Kočevarjev z nemško politiko ni imela veliko skupnega.¹⁰ Kasneje je Ustavno sodišče RS odločilo, da je taka domneva ustavno sicer dopustna, da pa mora imeti posameznik pravico, da dokazuje nasprotno. V enem izmed takih postopkov je upravna enota ugotovila, »da je J. A. podal izjavo o opciji za nemški Reich zaradi sile in zvižace in na podlagi tega je domneva o njegovi nelojalnosti izpodbita«. Država je tako v skoraj dvajset let trajajočem denacionalizacijskem postopku postopek vendarle zaključila z ugotovitvijo, da je bil Kočevar J. A. tudi državljan LRS in SFRJ.¹¹

Spomin kot varuh sedanosti in prihodnosti

Spomin je torej eden bistvenih elementov ohranjanja identitete. Ob pozabljeni in zamolčani zgodbi Kočevarjev odkrivamo, kako hude so lahko posledice naših odločitev, če se odpovemo preteklosti, tradiciji in kulturi. Cena te pozabe je bila visoka. V nekaj desetletjih je praktično izginila kočevarščina, jezik, ki so ga govorili Kočevarji. Danes jo govori le še peščica starejših ljudi, ki pa so razpršeni po svetu; kot vsakodnevni pogovorni jezik jo uporablja samo še družina ali dve.¹² Moseley, strokovnjak za jezike na UCL School of Slavonic and East European Studies, je kočevarščino v poročilu leta 2014 uvrstil med jezike, ki jim grozi popolno izumrtje (Clark, 2014). Kočevska kot pokrajina je izgubila večino prebivalcev, državi pa vse do danes tega področja ni uspelo ponovno naseliti v obsegu za časa Kočevarjev, zaradi česar se hitro zarašča. Prav tako so skoraj v celoti uničeni materialni ostanki, ki bi pričali o našem večstoletnem sobivanju s kočevarsko skupnostjo, v pozabo je šla tudi njihova nesnovna kulturna dediščina. Na njihovem primeru, ki je obenem tudi naš, saj so bili del našega prostora in bi zato

10 Sodba U 1570/94-7.

11 Ta postopek je bil voden pri Upravni enoti Črnomelj.

12 V Sloveniji je kočevarščino kot jezik vsakodnevne sporazumevanja ohranila le družina iz Srednje vasi pri Črmošnjicah.

morali biti tudi del našega zgodovinskega spomina, kar sicer ni isto kot kolektivni spomin, kot opozarja Maurice Halbwachs (Halbwachs, 2001, 12), se lahko naučimo, kam pripelje sprejemanje odločitev na podlagi slabega poznavanja in razumevanja širše (svetovne) politike ali zaupanje neizkušnim politikom. Iz njihove izkušnje, ki se je končala na najbolj tragičen način, odkrivamo, kako lahko stalno in stopnjujoče se zatiranje odpre prostor fascinaciji nad močjo posameznika ali skupine, ki obljublja »raj na zemlji«, in nad ideologijo o večvrednosti ter pripelje do napačnih odločitev, ki jih ni mogoče popraviti. Ravnanja Kočevarjev leta 1941 ni mogoče obsojati, temveč ga je treba razumeti. Toda razumevanje je mogoče le, če stvari poznamo. Poznamo pa jih le, če ohranjamo spomin. Da brez tega ni mogoče razumeti sebe in svoje preteklosti, dokazujejo tudi mnogi potomci Kočevarjev, ki v zadnjih letih na novo odkrivajo svoje korenine – ne le potomci tistih, ki so bili leta 1945 izseljeni in izgnani iz domovine, temveč tudi tistih, ki so ostali v Sloveniji.

Bibliografija

Viri

- Anon., 600 letnica nemškega Kočevja v Sloveniji, *Ilustracija* 2/9, 1930, str. 300.
- Anon., Slavnostni dan v Kočevju, *Ponedeljek*, 4. avgust 1930, IV/31, str. 3.
- Clark, N., Four British languages in danger of becoming extinct, *Independent*, 9. november 2014, <https://www.independent.co.uk/travel/uk/linguistic-tourism-could-help-save-britains-ancient-languages-9849237.html> [15. 11. 2014].
- Jaklitsch, Johannes Hans, osebno pričevanje, pridobila Jaklitsch, H., 2018.
- Jonke, J., Življenjepisne črtice, *Slovenska čebela* 4/4, 1876, str. 30–31.
- König, Maria, osebno pričevanje, pridobila Jaklitsch, H., 2015.
- Lampeter, Wilhelm, osebno pričevanje, pridobila Jaklitsch, H., 2011.
- Maussar, Leopold, osebno pričevanje, pridobila Jaklitsch, H., 2010.
- Torkar, S., Dobrovoljc, H., Jezikovna svetovalnica, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/2747/ime-prebivalcev-in-prebivalk-kočevja> [3. 5. 2019].
- Žajdela, I., V blatu strelskih jarkov je utonila vera v človeški napredek, *Družina*, 10. 6. 2018, str. 8–9.

Literatura

- Ambrožič, M., Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1917), *Viri* 26, 2007.
- Balkovec, B., »Ta sklep mora biti vsakemu Kočevarju svetinja...«: parlamentarne volitve na Kočevskem med obema vojnoma, *Kronika* 43/ 3, 1995, str. 44–48.

- Cuzzo, M., Skender, E. (ur.), *Gottschee Between the World Wars: The Years in Review 1919–1940*, Louisville 2004.
- Cvirn, J., *Nemci na Slovenskem (1848–1941)*, v: »Nemci« na Slovenskem, 1941–1955 (ur. Nečak, D.), Ljubljana 1998, str. 99–144.
- Cvirn, J., Nemško (avstrijsko) in slovensko zgodovino pisje o Nemcih na Slovenskem (1848–1941), v: »Nemci« na Slovenskem 1941–1955 (ur. Nečak, D.), Ljubljana, 1998, str. 69–98.
- Elze, T., *Gotschee und die Gotschewer: eine Skitze*, Ljubljana 1861.
- Fakin Bajec, J., *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine*, Ljubljana 2011.
- Ferenc, M., *Izgnubljena kulturna dediščina kočevskih Nemcev*, Ljubljana 1993.
- Ferenc, M., *Kočevska – pusta in prazna: nemško jezikovno območje na Kočevskem po odselitvi Nemcev*, Ljubljana 2005.
- Ferenc, M., Zupan, G., *Izgnubljene kočevske vasi*, I. del: A–J, Ljubljana 2011.
- Ferenc, T., Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno, v: »Nemci« na Slovenskem, 1941–1955 (ur. Nečak, D.), Ljubljana 1998, str. 145–190.
- Frensing, H. H., *Die Umsiedlung der Gottscheer Deutschen: das Ende einer südostdeutschen Volksgruppe*, München, Oldenbourg 1970.
- Halbwachs, M., *Kolektivni spomin*, Ljubljana 2001.
- Jančar, D., Temna stran meseca, v: *Temna stran meseca* (ur. Jančar, D.), Ljubljana 1998, str. 11–23.
- Jaklitsch, H., Izselsjevanje kočevskih Nemcev konec 1941 in v začetku 1942, v: *Leto 1945 – 70 let potem* (ur. Maučec, M.), Ljubljana 2016, str. 78–90.
- Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja* (pripravila Čipič Rehar, M., Otrin, B.), Celje 2015.
- Južnič, S., Južna meja »Kočevarskega otoka« v 15. in 16. stoletju, *Kronika* 43/3, 1995, str. 14–22.
- Koštal, I., O Kočevcih in kočevščini, v: *Kočevski zbornik – razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, Ljubljana 1939, str. 321–334.
- Lukšič Hacin, M., Migracije v teoretskem diskurzu, v: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (ur. Štih, P., Balkovec, B.), Ljubljana 2010.
- Marolt, F., Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi, v: *Kočevski zbornik – razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, Ljubljana 1939, str. 175–320.
- Mikola, M., *Dokumenti in pričevanja o poveljnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. Del 2, Koncentracijska taborišča Št. Vid nad Ljubljano, Škofja Loka in Teharje ter taborišče za otroke Petriček*, Ljubljana, 2008.

- Misztal, B., *Theories of social remembering*, Maidenhead, Philadelphia 2003.
- Moric, A., *Slovenski Nemci v diaspori* [doktorska disertacija], Ljubljana 2016.
- Obergföll, J., *Gottscheer Familiennamen: Festgabe zur Feier des 10jähr. Bestandes des k. k. Staatsgymnasiums zu Gottschee am 28. Oktober 1882*, Ljubljana 1882.
- Repe, B., »Nemci« na Slovenskem po drugi svetovni vojni, v: »Nemci« na Slovenskem, 1941–1955 (ur. Nečak, D.), Ljubljana, 1998, str. 191–218.
- Rus, J., Jedro kočevskega vprašanja, v: *Kočevski zbornik – razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, Ljubljana 1939, str. 131–174.
- Schröer, K. J., *Wörterbuch der Mundart von Gottschee*, Dunaj 1869.
- Simonič, I., Geografski pregled kočevskega jezikovno mešanega ozemlja, v: *Kočevski zbornik – razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, Ljubljana 1939, str. 7–44.
- Simonič, I., Zgodovina kočevskega ozemlja, v: *Kočevski zbornik – razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, Ljubljana 1939, str. 45–130.
- Stieber, G., *Nachkriegsflüchtlinge in Kärnten und der Steiermark*, Gradec/Graz 1997.
- Šantel, S., O izvoru kočevske narodne noše, v: *Kočevski zbornik – razprave o Kočevski in njenih ljudeh*, Ljubljana 1939, str. 335–348.
- Širok, K., *Kalejdoskop goriške preteklosti: Zgodbe o spominu in pozabi*, Ljubljana 2012.
- Šumrada, J., Ferenc, T., Kočvarji, v: *Enciklopedija Slovenije*, zv. V., Ljubljana 1991, str. 179–181.
- Trdan, V., Rdeči in črni: Državnozborske volitve leta 1907 na Kočevskem, *Kronika* 43/3, 1995, str. 38–43.
- Tschinkel, H., *Grammatik der gottscheer Mundart*, Halle a.S., 1908.
- Učakar, T., *Migracijska politika EU: nove artikulacije izključevanja v 21. stoletju*, Ljubljana 2017.
- Valentinčič, D., Vračanje potomcev slovenskih izseljencev v ZDA in Kanadi k slovenski identiteti v kontekstu globalnega trenda individualizacije, *Dve domovini – Two Homelands* 44, 2016, str. 153–166.
- Valvasor, J. V., *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, 1689.
- Valvasor, J. V., *Slava vojvodine Kranjske*, Ljubljana 1977.
- Verzeichnis der Volks- und Reichsdeutschen Umsiedler, die auf Grund des Abkommens vom 31. August 1941 aus der Provinz Laibach umgesiedelt wurden*, Laibach, Juli 1942.

Helena Jaklitsch

Pozabljeni sosed

Ključne besede: Kočevarji, kočevski Nemci, izselitev, spomin, zgodovina, manjšine

Na Kočevskem so 600 let na zaokroženem ozemlju živeli Kočevarji. Njihova zgodba se je tragično končala med drugo svetovno vojno, ko so se odločili zapustiti svoja ognjišča, svoje sosede, s katerimi so toliko stoletij živeli v sožitju, in svojo domovino. V tistih dneh leta 1941 je Slovenija izgubila 12.000 prebivalcev, ki so, skupaj s svojim jezikom, kulturo, šegami in navadami, v našem kolektivnem spominu pozabljeni. Toda za razumevanje nas samih je njihova zgodba pomembna. Kočevarji so se za odhod odločili zaradi zatiranja, ki so ga doživljali med obema vojnama, pa tudi zaradi fascinacije nad močjo in preporodom, ki ga je doživljala dežela, iz katere so pred stoletji prišli. V ključnem zgodovinskem trenutku so bili pripravljene zaupati (pre) mladim voditeljem, ki so navduševali, vendar so jim manjkale izkušnje in modrost. Ob njihovi zgodbi spoznavamo, kdo smo in kakšne so lahko posledice naših odločitev, če se odpovemo lastni (skupni) preteklosti, tradiciji in kulturi. Za Kočevarje je bilo to usodno, saj jih danes ni več. Tudi v našem spominu ne.

Helena Jaklitsch

Forgotten Neighbour

Keywords: Gottscheers, Gottschee Germans, emigration, memory, history, minorities

For 600 years the Gottschee region was an integral enclave inhabited by the Gottscheers. This history ended tragically during WWII when they left their homes, their homeland and the neighbours with whom they had coexisted peacefully for several centuries. In 1941 Slovenia lost 12,000 of its inhabitants who are now, along with their language, culture, customs and traditions, excluded from our collective memory. Their story is nevertheless important for a better understanding of ourselves. The Gottscheers left their homeland because of the oppression they experienced during the wars but also because of a certain fascination with the powerful rebirth of the country from which they had come centuries previously. They were ready, at that key historic moment, to trust leaders who were (too) young, and though they could inspire, they also lacked wisdom and experience. Their story helps us know ourselves better and gives us a better understanding of the consequences of letting go of our common past, tradition and culture. For the Gottscheers it was fatal, and today they have practically disappeared and barely exist in our memories.